

S.C. PİŞƏVƏRİNİN PUBLİSİSTİKASI

VÜQAR ƏHMƏD,
AMEA Nizami Gəncəvi adına
Ədəbiyyat İnstitutunun
"Mətbuat tarixi və publisistika"
şöbəsinin müdiri,
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Müəllifin məqalələrinin başlıca üslubi məziyyətlərindən biri məqalələrində işlətdiyi fars klassik ədəbiyyatından aldığı aforistik ifadələrdən, folklor yadırından, müxtəlif janrlı nümunələrdən - lətifə, qissə, motiv və məzmunundan, atalar sözü və məsələlərdən... istifadə etməsidir. S.C. Pişəvərinin Azərbaycan dilində yazdığı məqalələrinin böyük bir qisminin başlığı çox yığcam, konkret və az qala aforistik səciyyəlidir: "O yan bu yandan", "Ayılıbdır", "Karlar eşitsin, korlar da görsün", "Qardaş qanı tökülməsin", "Daldan atılan daş topuğa dəyər", "Nədən narazıyıq?", "Ayı dostluğu", "Azərbaycan yatmamışdır", "Biz də bunu deyirik", "Cücəni payızda sayarlar", "Uşaq tovlayırlar" və s. Göründüyü kimi, bu məqalələrin bəzisinin sərlövhəsi elə atalar sözü və ya məsələdir. Bu yığcam başlıq xalqın diqqətini daim cəlb etmişdir. S.C. Pişəvəri publisistika tariximizdəki bu ənənəni davam və inkişaf etdirmişdir. Pişəvəri publisistik məqalə və felyetonlarının məzmununda da atalar sözü və məsələlərdən geniş istifadə etmişdir. Məsələn, müsavətçilərin dövründə möhtəkirilər əleyhinə yazdığı məqaləsində "İlanın ağına da lənət, qarasına da", "İranda islahat" sərlövhəli məqaləsində "Qaraçının kəndxudası da qaraçı olar...", İranın mürtəcə qəzetləri haqqında "Dərə xəlvət tülkü bəy", Azərbaycan inqilabi ərəfəsində olarkən "Haqq verilməz, alınar", inqilabi situasiyadan düzgün istifadə etməyənlərə xitabən "Daldan atılan daş topuğa dəyər", Cənubi Azərbaycan xalqının milli azadlıq hərəkatına böhtan atanların cavabında "It hürər karvan keçər" və onlarca atalar sözü və məsələdən yerində istifadə edilmişdir. Atalar sözlərini olduğu kimi işlətməkdən əlavə o, bəzən onları parçalayıb və ifadə etmək istədiyi fikrin içərisində əritməklə sözün təsir qüvvəsini daha da artırmışdır. Məsələn, müsavətçilərlə bağlı məqaləsində "Yağışdan çıxdıq yağmura düşdük", məsələni - "İmtiyazçılar ... yağışdan çıxmış fəqərəyi-kasibəni bir daha yağmura salmaq fikrindədirlər" tərzində, xainlərə qarşı başqa bir məqaləsində "Əski hamam əski tas" məsələni - "Hər gah fəqərəyi-kasibə özü öz hakimi olmazsa, əski hamam əski tas qəbilindən olaraq, əski şallaq

əski fəlakətdən başqa bir mənfəət, bir şey görməyəcəkdir", (4, №35.1920) şəklində işlətməmişdir. İranda İngiltərə təcavüzkarlarının yerini Amerika imperializmi tutmağa başladığı dövrdə Pişəvəri yazırdı: "İran üçün cəllad cəlladdır. İstər amerikalı olsun, ya ingilis. Heç təfavütü yoxdur (keçəl Həsən və ya Həsən keçəl) ikisi də bir sözdür" (4, №42, 1920).

Maraqlı və örnək olası xüsusiyyətlərdən biri budur ki, Pişəvəri nitqlərində də folklorlardan bəhrələnmişdir. Məsələn, Təbriz radiosu ilə nitqində kəndlilərin torpaq məsələsi ilə bağlı Tehranın narazılığını Molla Nəsrəddinin yorğanının oğurlanması məsələsi ilə müqayisə etmişdir və s.) Pişəvəri öz publisistikasında təşbih, təkrir, mübaliğə, müqayisə və bu kimi bədii ifadə vasitələrindən də geniş istifadə etmişdir. Məsələn, İranda xanların hökmranlığına dəymədən zahiri islahata əl atanların işini əsas çürümüş evin divar və qapılarını rəngləməyə oxşadır. Yaxud İranda müxtəlif siyasi görüşlərə malik olan və müxtəlif mənafevi olan şəxslərdən təşkil tapmış hökumət haqqında - "bu kabinet Krilovun mərəf balıq, ördək və xərçəngin araba çəkmək hekayəsini xatirə gətirir" sətirlərini yazmışdır. Felyetonlarının dil və üslub xüsusiyyətlərinə gəldikdə, demək lazımdır ki, Pişəvəri Cəlil Məmməd-quluzadənin yolu ilə getmiş və onun uzun illər boyu yaradıcılıq fəaliyyəti nəticəsində ələ gətirdiyi zəngin təcrübələrindən istifadə etmişdir. Məsələn, Pişəvəri 1919-20-ci illərin qanlı terror hadisələrini belə ifadə edirdi: "... Bəli, bu günlər Bakı və ətrafı çox asudəlikdir, belə ki, qurd qoyun ilə gəzir". (12.s.687-688)

Bu ifadəni Cəlil Məmmədquluzadə hələ "Molla Nəsrəddin" in ilk nömrəsində "Peterburq - 30 mart, bütün Rusiya məmləkəti sakitlikdir, qurd quzu ilə otlayır", şəklində işlətməmiş və sonra xatirələrində həmin xəbəri belə izah etmişdir: "... Guya müxbirimiz oradan yazır ki: "Sakitlikdir, qurd quzu ilə otlayır". Bunun mənası budur ki, haman doqquz yüz altıncı ildə, ümumən bütün Rusiyada, xüsusən o vaxt imperatorun paytaxtı olan Peterburqda böyük rahatsızlıqlar və bəlkə ixtişaşlar vaqe olurdu. Azadixahlar və firqələr... başlarını qaldıraraq üsyan edirdilər. Qurda oxşayan Padşah hökuməti əhalini həmişəki kimi boğub yemək xəyalından düşmək istəmirdi. Və hər gün oradan Tiflisə növ-növ təməllər tətili, sui-qəsd və bu qism təməz xəbərlər gəlməkdə idi". (13.s.464-465) Deməli, Pişəvərinin əsərlərində, xüsusən felyetonlarında dil-üslub xüsusiyyətləri C.Məmmədquluzadənin üslub-dil xüsusiyyətlərinə çox oxşayır. Bu ustadşagird bəhrələnməsi kimi maraqlıdır. Belə misalların sayını xeyli artırmaq olar. Pişəvərinin felyetonlarını oxuyarkən, onlar hər şeydən əvvəl, bizə Cəlil Məmmədquluzadənin ənənələrini xatırladır və 1919-cu ildə, "Molla Nəsrəddin" jurnalı nəşrinin dayandığı bir zamanda, nəzərə çarpan boşluğun bir növ doldurulduğunu görürük. Doğrudur, bu felyetonlar C.Məmmədquluzadənin felyetonları səviyyəsinə qalxmır, lakin qeyd etdiyimiz tarixi şəraitdə bu fəaliyyət müsbət qiymətləndirilməlidir. Dövrün ictimai-siyasi şəraiti ilə əlaqədar olaraq, Pişəvərinin felyetonları siyasi xarakter daşıyır, bunlarda məişət məsələlərindən çox siyasi mövzulara rast gəlirik. Pişəvəri hələ yaradıcılığının ilk dövründən başlayaraq Azərbaycan ədəbiyyatının demokratik nümayəndələrindən öyrənmiş və onların yolunu davam etdirmişdir. Bu

xüsusiyyətlər Pişəvərinin yalnız azərbaycanca yazdığı məqalələrinə deyil, eyni zamanda farsca yazdığı əsərlərinə də aiddir. Belə ki, böyük publisist fars dilində yazdığı məqalələrində fars klassik ədəbiyyatı və folklorundan istifadə etməklə fikrin obrazlı-bədii, yığcam-kəsərlə ifadəsinə nail olmuşdur. Ümumiyyətlə, beynəlmilətçi ictimai xadim, istedadlı publisist fars dili və ədəbiyyatına böyük hörmətlə yanaşmış, ona yüksək qiymət vermiş, nəinki fars

dilində, eləcə də Azərbaycan dilində məqalələrində fars dili folklorundan, xüsusən atalar sözü və məsələlərdən istifadə etmişdir: Məsələn, təkcə "Hürriyyət" qəzetinin bir neçə nömrəsində Pişəvəri aşağıdakı fars atalar sözü və məsələni mətnin içərisində son dərəcə ustalıqla işlətməmişdir: «İn qafiləta bə həsr lənkəst» («Bu karvan qiyamət gününə qədər yarı yolda qalacaq»), "külli şeyən yərsi ilə əslən" («Hər şey öz əslinə qayıdır»), yaxud "derəxti ke təlxəst veyra sərəşt", «Həman meyvəha təlxəst avərd» («Təbiəti acı olan ağac...acı meyvələr gətirər»), "Divar guş darəd", («Divarın da qulağı vardır») "Ruzi diltəng şode be məscid rəfte dər ansa kurira didə besan xod şükr nəmude bəmənzil amədəm", «Bir gün darıxıb məscidə getdim. Orada bir kor görüb öz canıma şükr edərək evə qayıtdım» (13.s.351) və s. Professor Teymur Əhmədovun N.Nərimanovun publisistikası barədə dediyi fikri Pişəvərinin də publisistikasına şamil etmək olar: "N.Nərimanovun publisist yazılarında İran milli azadlıq hərəkatının sadəcə icmalı deyil, bu hadisələrin xarakteri, mahiyyəti və istiqaməti obyektiv şəkildə izah edilmişdir. İran inqilabı hadisələrini diqqətlə izləyən görkəmli ictimai xadimin alovlu sözləri

xalqı ölüm-dirim mübarizəsində qətiyyətli, cəsarətli, sərvaxt və həmrəy olmağa ruhlandırır". (14.s.8)

Azərbaycan mətbuatının özünəməxsus satirik və yumoristik, bədii-fəlsəfi, ictimai-siyasi və ədəbi-publisistik sistemi yaranıb formalaşmışdır. Belə ki, xalqın həyatı, tarixi, mədəniyyəti və dili, sosial-iqtisadi, ictimai-mənəvi vəziyyəti ilə bağlı məsələlər, milli azadlıq, milli özünütanıma kimi problemlər Azərbaycan jurnalistikasının 122 illik salnaməsində xüsusi yer tutmuşdur və bu gün də aktual olaraq səslənir. Azərbaycan publisistikasının poetika və estetikasının, üslub, dil və janr, forma xüsusiyyətlərinin yaranıb formalaşması və inkişafında H.Zərdabi, Ünsizadə qardaşları, C.Məmmədquluzadə, Hacıbəyov qardaşları, Ə.Hüseynzadə, Ə.Cəfəroğlu, Ə.Ağayev kimi nümayəndələri ilə bir sırada Mir Cəfər Pişəvərinin də xidmətləri vardır. O təkcə ictimai dövlət xadimi kimi deyil, həm də bir ədib-nasir, tənqidçi və qüdrətli publisist kimi ədəbiyyat və mədəniyyət, publisistika tariximizdə layiqli yer tutur.

İSTİFADSS OLUNMUŞ SSDSSBİYYAT:

1. *"Hümmət" qəzeti 1917-ci il nömrələri*
2. *"Azərbaycan cüzi layənfəkki İran" qəzeti, 1918-ci il nömrələri*
3. *"Azərbaycan" qəzeti, Bakı, 1918-ci il nömrələri.*
4. *"Hürriyyət" qəzeti, Bakı, 1919-1920-ci illər. №42;31;48;35;44*
5. *Məmmədov M.Q. Nərimanov və ana dili. Bakı: Elm, 1971, s.79.*
6. *İbrahimov M.Ə. Tufanlara kömək edən qələm. Bakı: Azərnaşr, 1987, s.198.*
7. *"Yoldaş" jurnalı. Bakı, , 1920-ci il nömrələri*
8. *"Kommunist" qəzeti. Bakı, 1920-1924-cü illər.*
9. *"Acır" qəzeti, 1943-1946-cü il №91*
10. *"Həqiqət" qəzeti, Tehran, 1922-ci il №76;*
11. *Pişəvəri M.C. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərnaşr, 1984, s.430*
12. *Məmmədquluzadə C.H. Əsərləri. 3 cildə, 3s., Bakı: Azərb. EA nəşriyyatı, 1967, s.687-688*
13. *Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası: 3 cildə, 2s., Bakı: Elm, 1988, s.2; s.462-363; 464-465-466*
14. *Əhmədov T.Ə. N.Nərimanovun yaradıcılıq yolu. Bakı: Yazıçı, 1992, s.351.*
15. *Pişəvəri S.C. "Nadirə", Bakı, "Elm və təhsil", 2015.*

2019

